

NOVELLAIRODALMUNK JÓSIKÁIG.

(Első közlemény.)

I.

Bevezetés.

Az 1818. esztendő jelentős dátum novellairodalmunk történetében: ekkor jelenik meg az első magyar modern elbeszélés, Fáy András *Különös testamentoma*.

Tizennyolczadik századbéli prózai elbeszélő irodalmunk egyetlen értékes jelensége Kármán *Fanni hagyományai*, ez a kiváló Werther-utánzat, a többi munka, mondhatjuk, kivétel nélkül fordítás vagy átdolgozás. Jellemzi őket, hogy érzelgősek és oktató czélzatúak, hogy stílusuk feszes s nélkülözi az egyszerűség erejét és báját, nem jellemzetes, hanem egyszínű, árnyalatok nélkül s végül, hogy nem adják hű képét sem a külső világnak, sem az emberi léleknek.

A tizennyolczadik századnak természetesen nincs vége 1800-al, hanem folytatódik a tizenkilenczedik század első két évtizedében is. A mi a *Különös testamentomig* e téren megjelenik, még a tizennyolczadik század terméke. Dugonics működésének egy része ebbe a korba esik. Ekkor jelenik meg a *Jolánka* (1803—4), *Cserei* (1808), az *Etelka* harmadik (1805) s *Az arany pereczek* második kiadása (1800). Szekér Joakim *Magyar Robinsonja* (1808—9), a robinzonádok e kései utánzata, szintén ennek a kornak terméke. Kedvelt olvasmány Pálffy Sámuel *Erbiája* (1805 és 1811), a mi nem csoda, mikor a *Kartigámnak* is akad még olvasóközönsége (negyedik kiadása 1813-ban jelenik meg). Báróczy és Kazinczy összegyűjtött munkái is ekkor jelennek meg.

Érdekes termékei a tizenkilenczedik század elejének Gaál György eddig kevés figyelemre méltatott füzetei: *A tudós palótz, avagy Furkát's Tamásnak Mónosbélbe lakó sógor-urához írt levelei* 1803-ban négy, 1804-ben két füzete jelent meg), melyek Nagy Ignác fővárosi újdonságainak ősei. Mulattató apróságok gyűjteménye, mely érdekes adalékokat szolgáltat az egykori pestbudai élet rajzához s humoros stílusánál fogva figyelemreméltó. Különben a bécsi »Eipeldauer Briefe«-nek

utánzata. Azt hiszem, hogy Versegly *Kolompósi Szarvas Gergelye* szintén ilyenféle mulattató gyűjtemény akart lenni s nem regény, mint gondolják. Bizonyítja ezt tartalmának mozaikszerűségén kívül az is, hogy füzetekben jelent meg (1804 és 1805) ugyancsak Hartlebennél, mint a Furkás Tamás, melynek így mintegy folytatása lett volna. Nincs is befejezve s Versegly folytatni akarta még több füzetben.

Versegly *Külneki Gilmétája*, *Kaczajfalvy Lászlója* (1808) és *Vak Bélája* (1812) már valamivel modernebb románok, de kevésbé eredetiek s mégis inkább a tizennyolcadik század elbeszéléseinek rokonai.

A románokat kedvelő közönségnek gyűjteményes vállalatok is szolgáltattak olvasnivalót, elsősorban Landerernek *Téli és nyári könyvtára*, mely 1805-ben indult meg s eleinte évenként két-három kötetet adott (1813-ig). Ilyenek voltak Kis János *Flórája* (1806—8 négy kötet), az *Eredeti magyar románok* cz. gyűjtemény (1807, két kötet; a második kötet Versegly Külneki Gilmétája volt) s a *Mulatságos könyvtár* (1808 három kötet) stb.

Ezek a gyűjtemények kalandos, érzékeny, tündéres vagy kísértetes történeteket s tréfás elbeszéléseket tartalmaztak. Eredetiséget alig találunk bennük, legnagyobb részét tizedrangú német silányságoknak fordításai, magyarosításai, legjobb esetben utánzatai.

Az *Aurora* előfutárjai voltak a pozsonyi *Gyönyörködteő társ a szépneknek* (1812) s Horvát István *Magyar dámák kalendárioma* (első kötete 1812-ben).

Ilyen a képe novella- és regényirodalomunknak Fáy fölépéséig, 1818-ig. Ettől az évtől kezdjük áttekintésünket s az 1835. évvel zárjuk le, mert Jósika *Abaftja* (1836), melylyel a magyar regényirodalom megindul, ismét olyan mértföldkő, hol pihenőt tarthatunk és kell is tartanunk. *Eddig terjed novella-irodalomunk megszületésének és ifjúságának kora.*

Áttekintésünkben a lehető legnagyobb teljességre törekedünk s ezért e két évtizednek *minden eredeti novelláját* feldolgoztuk, a mi eddig még nem történt meg s így munkánk e tekintetben úttörő.

*

A német romanticizmus, mely a többi nemzetek irodalmában is megindítja ezt az áramlatot, tudvalevőleg a mi irodalomunkra is hatott ebben a korban. Egyes jellemző vonásait, mint pl. a philosophiai és aesthetikai spekulációt, az egyénnek és képzeletnek túlságos cultusát, a »romantikus ironiát«, a mysticismust, symbolismust, katholikus és reactionarius tendenciát, a mi irodalomunkban nem igen látjuk, de viszont más jellemző vonásainak nálunk is vannak nyomai.

Novellairodalmunkban (most csak erről szólunk) ott látjuk, hogy csak néhányat emeljünk ki, a nemzetinek és népének előnyomulását az addigi elvontsággal szemben, ott látjuk a közép-kornak, a lovagvilágnak kultusát (bár a nemzeti mult azelőtt is kedvelt tárgya volt íróinknak), valamint a kelet kultusának nyomait (néhány perzsa »rege« ; Vajda Péter novellái) s a phantasticus, mesés iránti vonzalmat (pl. gr. Majláth János novellái).

A német romantika igazi képviselői pl. Tieck, Amadeus Hoffmann, Kleist, de la Motte Fouqué, Arnim, Brentano, Eichendorff nem igen hatottak novellistáinkra, inkább kortársaik, az igazán népszerűek, így Kotzebue, Claren, August Lafontaine és Zschokke, kiknek munkáit nálunk is szívesen olvasták, a mit magyar fordításaik is igazolnak. Nem volt kisebb hatásuk a német »almanach-irodalom« névtelenjeinek sem a mi almanachjaink novellistáira.

II.

Novellairodalmunk statisztikája 1818—1835-ig.

Mielőtt novellairodalmunk jellemzéséhez fognánk, egy kis statisztikát kell előrebocsátanunk, mely rideg számadataival első pillantásra száraz és élettelen, de ha figyelemmel mérlegeljük, a számok beszédesebbek lesznek.

Első eredeti novellánk megjelenése (1818) után néhány évnyi szünet következik s 1822-ig egyetlen elbeszélésen kívül (Aszalay József: *Klélia*, 1820) nem jelenik meg novella. 1822-ben indul meg Kisfaludy *Aurorája* és Igaz Sámuel *Hébéje* (első évfolyamának címe: *Zsebkönyv*) s velük egyszersmind novellairodalmunk is, statisztikánkat tehát ettől az évtől kezdjük.

Zsebkönyveink és folyóirataink sorsa szorosán összekapcsolódik novelláinkéval, mert azokon kívül alig volt számukra hely, a hol napvilágot láthattak volna. Az önálló novelláskötet nagy ritkaság még akkor. Jellemző, hogy 1822—35-ig önállóan (nem zsebkönyvben vagy folyóiratban) mindössze 21 eredeti elbeszélés jelenik meg, ide számítva Fáy *Béltelky házát* is.

1822-ben két zsebkönyvünk, az *Aurora* és *Hébe* 5 novellát közöl, a *Tudományos Gyűjtemény* melléklapja a *Szépliteraturai Ajándék* (később *Koszorú*) egyet sem. 1823-ban 9 a novellák száma, a mely 1824-ben 21-re emelkedik, mert ebben az évben jelenik meg az *Aspasia* egyetlen kötete s négy önálló kötet. 1825-ben 10-re csökken a novellák száma, noha új folyóirat indul meg, a *Felsőmagyarországi Minerva*. 1826-ban is csak 12 novella jelenik meg s ez a szám 1827-ben, mikor a *Hebe* megszűnt, 8-ra csökken, 1828-ban pedig csak 9-re emelkedik, noha új zsebkönyv indul meg, az esztergomi *Urania*. 1829-ben ismét 21 a megjelent novellák száma (mint 1824-ben), mert a *Muzárium*

is közül néhányat s két önálló kötet lát napvilágot. 1830-ban az *Aglajával* szaporodik a zsebkönyvek száma, 1831-ben a *Sas* című folyóirat indul meg, 1832-ben pedig a *Nejelejts* (Kassán) s a *Jelenkor* irodalmi melléklapja, a *Társalkodó*, ennek daczára 1830-ban csak 14, 1831-ben 11 s 1832-ben 15 a novellák száma. 1833-ban főleg a *Regélő* megindulása következtében már 42 (ekkor indul meg a *Lant* és a kassai *Szemlélő* is). 1834-ben a *Sas* és *Urania* megszűntével a szám 30-ra csökken (új zsebkönyv a *Parthenon* és Szemere *Aurorája*), végre 1835-ben eléri a 63-at a *Rajzolatok* megindulásával (a *Nejelejts* és *Parthenon* megszűnik).

Ha a megjelent novellák értékét tekintjük, azt találjuk, hogy a legkedvezőbb évek, mikor t. i. a jobb novellák száma felülmúlja az értéktelenekét, a következők: 1823, 1825, 1828, 1829, 1830 és 1834. A többi években a rossz novellák száma nagyobb.

Ha már most azt nézzük, hogy a zsebkönyvek, folyóiratok és lapok közül melyek mozdították elő novellairodalmunk fejlődését, az *Aurorát* látjuk köztük első helyen. Az Aurorában (csak a Kisfaludy és Bajzáét értjük) 1822—35-ig 57 eredeti novella jelent meg, melyek közül csak 11 egészen gyenge, a többi mind jó vagy legalább figyelemreméltó. Nem csoda, mikor novellistáinak sorában ott látjuk a mesteren, Kisfaludyn, kívül Fáy, gr. Majláthot, Kiss Károlyt, Paziázi Mihályt, Kovács Pált, Bajzát, Vajda Pétert, Csatót és Vörösmartyt. Itt jelent meg számszerint a legtöbb s érték szerint a legtöbb jó novella 1835-ig, tehát novellairodalmunk fejlődése is az Aurorával van a legszorosabb kapcsolatban.

A fentemlített többi zsebkönyv vagy folyóirat hatása tekintetben igen kis jelentőségű. A novellák számát mindenesetre szaporították, de inkább csak a rosszakét, noha egyikben-másikban a sok ismeretlen közt jobb nevekkel is találkozunk.

Az Aurorával hatás tekintetében csak Róthkrepf (Mátray) Gábor *Regélője*, első szépirodalmi hetilapunk vetélkedhetik. Hetenkint kétszer jelenvén meg, hasábjait nagyrészt csak fordításokkal tudja megtölteni, de azért eredeti novellát is közöl 1833—35-ig számszerint 50-et, melyek közt azonban 30 igen silány. Dolgozótársa Kovács Pál s itt lépnek fel a fiatalok közül Frankenburg, Garay, Nagy Ignác és Tóth Lőrincz. Hatása jelentős, mert, mint ujság, gyakori megjelenésével és nagyobb novellatömegével mégis lendületet okoz.

Munkátsy János *Rajzolatok* cz. hetilapjának (szintén hetenkint kétszer jelenik meg) első évfolyama (1835) 32 eredeti novellát közöl (köztük csak 12 jobbat). Dolgozótársai: Kovács Pál, Vajda, Nagy Ignác, Csató Pál, Tóth Lőrincz. Itt lép fel Gaál József, Karacs Teréz és Kuthy Lajos (az utóbbi a nagyobb közönség előtt, mert első két novelláját már a *Lant* közölte).

Ha novelláinkat tárgyuk szerint osztályozzuk, a következő eredményekre jutunk.

A *történeti* tárgyúak száma a jelenkoriakét felülmúlja az 1822., 1824., 1825., 1826. és 1827. években. 1828-tól kezdve a *jelenkori* tárgyúak uralkodnak 1835-ig, a három utolsó évben rendkívüli emelkedést mutatva. 1822—35-ig 93 történeti és 177 jelenkori tárgyú novella jelenik meg.

A jelenkori tárgyúak közül a *vígak* száma felülmúlja a komolyakét az 1824., 1827., 1830., 1831., 1833., 1834. és 1835. években, a komolyak csak az 1823., 1828., 1829. és 1832. években dominálnak. Tehát látjuk, hogy a víg elbeszélések a jelenkori tárgyúak közt általában uralkodnak. Arányuk ez (1822—35-ig): víg 111. komoly 66. Ha a történeti tárgyúakat, melyek 1 kivételével komolyak, szintén számításba vesszük, az arány ez lesz: víg 112, komoly 158. Az *Aurorában*, *Regélőben* és *Rajzolatokban* a jelenkori tárgyúak s ezek közt a vígak dominálnak.

Érték tekintetében jó vagy legalább is figyelemreméltó a víg novellák 65.1%-a, a jelenkori tárgyú komoly novellák 46.1%-a s a történetiek 31.5%-a, tehát legkevesebb silány akad a víg elbeszélések és legtöbb a történetiek között.

Eredeti novelláink száma, mint látjuk, 18 év alatt a 300-at sem éri el, a mi hihetetlenül csekély szám a későbbi évek nagy novellaterméséhez képest.

III.

Fáy András.

1818-ban jelent meg a *Friss bokréta*, »mellyel hazájának kedveskedik Fáy András«. Valóban kedves ajándék volt ez a sárga borítékos kis kötet, mert ebben látott napvilágot *A különös testamentom*, »egy eredeti tréfa«, mint az író nevezi, elfoglalva a kötetnek több mint felét (5—78. l.).

Balogh Sámuel *A románokról* cz. cikkében (Tudományos Gyűjtemény 1824. IV.) helyes érzéssel dicsérőleg említi meg ezt az elbeszélést s megjegyzi, hogy az író »Lafontaine manírját követte ugyan, de azt egészen megnezmetesítve«. Fáy mindenestre elég víg elbeszélést olvasott nemcsak August Lafontaine től, hanem másoktól is, de csak annyiban követte »manírjukat«, hogy ő is víg novellát írt.

A különös végrendelet motívumát talán Jean Paul *Flegeljahre* (1800) cz. regényében látta, melynek kiindulópontja szintén egy furcsa testamentum, mindez azonban mellékes azzal a ténnyel szemben, hogy ez a novella egy magyar ember egészséges magyar lelkének alkotása a fordítások és a német sentimentalismussal telt silány utánzatok e korában.

Meséje sovány. Csörgey tanácsos, ki, mint tudjuk, a novella elején »egy nagyot prüszentett — s megholt«, úgy hagyja vagyonát fiára, ha ez olyan leányt vesz feleségül, a ki szép, de nem hiú, vagy gazdag, de nem gőgös, vagy tanult, de ezt nem fitogtatja. A téma megvan, csak a variációkat kell megírni rá, mint megírta »monsieur August Mohaupt« piánófortérra alkalmazott variációit »monsieur André de Fáy« dallamos, szép magyar témájára a *Friss bokréta* zenemellékletéül.

A fiatal Csörgey természetesen három leánynak, Klárcsi, Póli és Nina kisasszonyoknak udvarol, kik hűségesen kezére járnak az írónak s nem tesznek egyebet, mint hogy a testamentum három föltételét illusztrálják. Így az elbeszélés három részre hullik szét s tulajdonképen három novellából van összeállítva laza keretben. A compositio már ebben az első kísérletben is gyenge oldala Fáynek: a formai kimérttség ellenére nincs benne szerves kapcsolat és igazi bonyodalom. A mindig practicus és okos Fáy józan esze és kevés phantasiája sem válik előnyére elbeszélésének, mely inkább tanító, mint képzeletindító.

Alakjait nem a saját akaratok, hanem az ő számítása mozgatja és rakosgatja ide-oda, mint a sakkfigurákat. Ezért szereti őket leírva jellemezni, de nem tagadható, hogy elég ügyes a jellemzés művészi módjában is, s nem egyszer tudja jellemzetesen beszéltetni alakjait, a mi e korban még igen nagy érdem. Mellékalakjai sikerültebbek a főalakoknál, így Margit, az önző és férjre vágyakozó vén kisasszony, Csörgey óbester »frack« szavajárásával, HotyKayné, a kaczer fiatal özvegy, a francziás beszédű báró Lepkevicz s a parlagi HotyKay úrfi, Kisfaludy báró Szélháziának és Mokányának elődei. Kár, hogy olyan keveset szerepelteti őket.

Az elbeszélésnek magyar a levegője. A viszonyainkra tett czélzásokon, magyar személy- és helyneveken kívül már egyes alakjaiban is találunk magyar vonásokat s a mulatós, régi magyar világ jelenetei: a bálók, nagy ebédek, szüretkező kedvesek, igazak s a mi fő, újak elbeszélő irodalmunkban.

A különböző értékű elemeket az író egészséges magyar humora olvasztja egygyé, mely a comicus jelenetek kiszínezésében, a talpraesett tréfás hasonlatokban s a humort jellemző tréfásan komoly beszédmódban nyilatkozik (»halálán három egymásután szerencsétlenül választott feleségek öszvevetett vállakkal munkálkodtak«; a versek »nagy részént Apolló híre és kegye nélkül készültek« stb.). Latin és más idegen szavakkal kevert stílusa az akkori társalgási nyelv hű tükré.

Ime, első igazán eredeti novellánk! Kezdetleges, hisz az írónak is első novellája, de van benne élet, még pedig magyar élet.

Hat év mulva, 1824-ben, új gyűjteménye jelenik meg Fáynek *Kedvcsapongások* címen (két kötetben), mely *A régi pénzek* cz. vígjátékán kívül három elbeszélést tartalmaz, ezek:

Érzélgés és világ folyása »eredeti történet levelekben«, *Az elkésések* s *A hasznosi kinczsásás*, mindkettő »eredeti tréfa«.

Az elkésések még az 1822-iki *Aurora* számára készült, de Kisfaludy nem adta ki. Fáy neheztelt is rá e miatt, sőt azt tartotta, hogy Kisfaludy »meglopta«, mert ezután írta *Súlyosdi Simonját*. A dologból csak annyi igaz, hogy Fáy novellahőse is házasodni akar, de mindig elkésik, ezt az ötletet tehát valóban neki köszönhette Kisfaludy, de különben semmi köze sincs a két novellának egymáshoz. *Az elkésések* a főntemlített ötlet gyenge kidolgozása, csak az eleje sikerült, mikor a fiatal legényember rideg házát egyszerre benépesítik és barátságossá teszik a hintajuk felfordulása miatt hozzá került növendégek. Csak élénk menete és jó humora feledteti el a tartalom értéktelenségét. Annál jobb *A hasznosi kinczsásás*, melynek nagy része színdarab formában van írva. A történet középpontja jó comicus figura: a peszmezi csárda pohos korcsmárosa, Schlauch, ez a Pestről odakerült goromba és fukar német, a kinek kapzsiságánál csak babonássága és ostobasága nagyobb. Ezek a tulajdonságai teszik alkalmassá arra, hogy Szováty Gábor, a szöllősi nótárius, a hasznosi vár kincseinek meséjével olyan sikeresen rászedhesse. A mulatságos históriát jóízű humorral beszéli el az író. Egyes jeleneteiben vígjátéki élet lüktet, pl. abban a jelenetben, mikor a kincssórzó óriás (Szováty czimborája) valátja a kincskeresőket, hogy nem nyomja-e lelküket valami turpisság. A korcsmai jelenet pedig, mikor a hasznosi parasztok a korcsmárossal és Keskeny Pista zsványnyal beszélgetnek, pompás népies magyarsággal írt népszínműbe illő részlet. Az első igazán népies jelenet igazi paraszttal a magyar elbeszélő irodalomban.

Az Érzélgés és világ folyása leghosszabb novellája e kornak, szinte kis regényszámba mehetne. Levelekben van írva. A második kiadás (Fáy András szépirodalmi összes munkái. 1844) némi rövidítései (az Olcsó könyvtárbeli 3. k. ez után készült) nem tették jobbá a compositiót. A levélforma terjengősségre, sok fölösleges beszédre csábítja az író. Igaz, hogy kedves közvetlenséget ad az előadásnak, de pongyolává is teszi. Ugyanazt rendszeren kétszer is halljuk, igaz, hogy más világításban, de azért az elbeszélés mégis stagnál. A cselekvény igen lassú haladású. Azzá teszi nemcsak a sok Fáyra jellemző hasonlatos, képletes vagy didacticus reflexió és elmélkedés, hanem a mese rendkívüli soványsága is. A főcselekvény, Zsóczay szerelme, mert bartáját, Gusztávét, csak episódnak tekinthetjük, bár túlságosan terjedelmes epizódnak. A bonyodalom nagyon átlátszó, egy-két apró félreértés. Zsóczay csupa kétkedés, habozás, kerülgetés. Jól mondja Mendey bátya: »De lelkem Józsim, te tanultad a mathesist, tudod, hogy az egyenes vonal a legrövidebb s még mindeddig csavarogtál.« De ha Józsi nem »csavarog«, mi lesz

a novellából? Mi már réges-régen tisztában vagyunk Lotti kisasszony érzelmeivel, csak Józsi nem látja azt, a mi a napnál is világosabb. Érzélgő Gusztáv barátját ugyancsak leczkézteti naivságáért és érzelgéséért, de azért maga is elég naiv s eleget érzeleg. Az ellentét az életet ismerő, tapasztalt ember s a naiv érzelgő közt, a mit Fáy élénk akar állítani, így nem teljes és világos.

Jellemrajzai is gyengék. Gusztáv érzelgő, semmi egyéb, Józsi szerelmes és féltékeny, van ugyan bizonyos egészséges életfilozófiája és humora, de az sem az övé, hanem az íróé. Mendey bátya volna még tán a legsikerültebb alak, ez a mindig kedélyes agglégény, de tulajdonképen csak vázolva van. Egymás jelleméről sokat *írnak*, de igazi életet nem élnek. Sok bennük a sentimentalismus, nemcsak Gusztávban, a »hivatalos« érzelgőben, hanem a többiekben is. A sok humor azonban, melylyel itt sem fukarkodik az író, mégis elviselhetőkké teszi a cukros vízhez hasonló szerelmi epedéseket,

A magyar patriarchális életnek nem egy vonása tűnik fel az elbeszélés folyamán (pl. a vidéki nemesi curia, a kószáló alkalmi poéta, a szánkázás, Bihari muzsikája), de aránylag kevés. Stílusa olyan, mint az első novellájáé,¹ Egyénibb, zamatosabb és magyarosabb, mint Kisfaludyé, emezé viszont könnyedebb, gördülőbb. Előadásmódja inkább elbeszélő, mint jelenetesebb, de vannak sikerült jelenetei is, bár nem oly élénkek, drámaiak, mint Kisfaludy novelláiban. Általában nehezkesebb Kisfaludy-nál, előadása aprólékos, körülményes, de mindig rokonszenves és okos elbeszélő, kit szívesen, bár néha kissé unatkozva hallgatunk.

Novellairodalmunk első korszakába még két kis elbeszélése esik Fáy-nak: *A tétényi éjszaka* (Aurora, 1834) és *A jó szív is bajjal jár* (Aurora, 1835). Az elsőben egy háztűznézni járó fiatalember éjjeli kalamitáit mondja el, melyek jövődöbelije házá-nál érik, a másodikban egy vőlegény kellemetlen eseteit a florenczi kalappal, melyet menyasszonyának ígért. Az első jobb kedves falusi milieujénél fogva. A Tudományos Gyűjtemény kritikusa szerint (1834. VIII. 77.) »nincs jól öszvevarva, a humor keresett«, de a derék kritikus ebben téved, mert Fáy derült humora sohasem keresett s »öszvevarva« sincs ez rosszabbul, mint e kor egyéb novellái, hanem az a hibája mindkettőnek, hogy az ilyen kalandokból összerótt víg novellák már ekkor idejüket multák s Fáy, az úttörő, itt utánzóinak csap fel, Kisfaludy és Kovács Pál utánzójának.

A derék és nagyműveltségű táblabíró azonban nemcsak a novella terén volt úttörő, hanem, mint tudjuk, az első magyar társadalmi regénynyel is ő ajándékozott meg bennünket.

¹ Megjegyzendő, hogy novelláinak stílusán sokat változtatott a 2. kiadásban (Összes Munkái), pl. a jellemző idegen szavakat többnyire magyarokkal pótolta.

A *Bélteky ház*, ez a kedves, ósdi »román«, melyet ma már senki sem olvas, 1832-ben jelent meg két vaskos kötetben.

Nem lehet itt feladatunk tartalmának ismertetése. Ezt már sokan elvégezték előttünk, legbővebben akadémiai székkfogalójában Vadnay Károly,¹ a ki ügyesen egész kis elbeszéléssé szélesíti ki tartalmi vázlatát. Mi csak néhány jellemző megjegyzésre szorítkozunk.

Már Bajza észrevette a regény sarkalatos hibáját, mikor az egészet »számtalan biographiai töredékek« egyvelegének mondta. Valóban a legtöbb szereplő életrajzát elmondja Fáy, még a regény végén is négy új biographiába kezd. Így roppant nagy eseménytömeget halmoz össze, melyből még a nála ügyesebb regényíró sem tudna egységes cselekvényt alkotni. Egyes események fonalát nagyon sokára veszi fel ismét, mikor már jóformán elfeledtük az előzményeket, pl. az első kötet 35. lapjának a 387. lap az egyenes folytatása. Az alakok hol felbukkannak, hol eltűnnek. Nem is bonyodalom ez, hanem az egyes szálak össze-vissza dobálása. Főlöszlegesen ismétlésekbe bocsátkozik, lassan, hosszadalmasan meséli el a legapróbb körülményeket, máskor meg, mintha maga is megunta volna, nekiered és czáfolja, futólag tárgyalja a fontos eseményeket is. Komponáló eljárását legjobban egy hasonlattal jellemezhetjük. Egy helyen (I. k. 300—1.) leírja azt a tájképet, melyet Bélteky Gyula egy pesti ház ablakából a Dunaparttól, Gellérthegyről s a budai oldalról készít. A Dunára hajókat fest utasokkal, a hajók orrában apró tűzhelyeket, a Duna partjára hordókat, ládákat, »hogy ezek a kereskedői várost jeleljék«, sétáló csoportokat, melyeknek virágot és gyümölcsöt kínálnak, a Gellérthegy oldalára (!) ifjakat, »kik közül egyik könyvben olvasott, másik messze-csón szemléltetett, harmadik ebével enyelgett«. Ilyen a *Bélteky ház*. Nincs perspektívája, nincs levegője. Távol és közelfekvőt, fontosat és jelentéktelent egy síkon fest az író s egyforma részletességgel dolgoz ki. Mindig detailliroz, akkor is, mikor nem is kellene. Mint a közellátó (Fáy az is volt), közlőről, apróra vizsgál mindent, jól is lát, de a távolságok mérésében bizonytalan. Apró eseményekből, megfigyelésekből szövögeti meséjét, ezeknek elmondásában tagadhatatlanul ügyes is és aprólékosságával, körülményességével elég realitást tud adni egyes alakjainak s meserészleteinek.

Alakjai általában érdekesebbek, mint a mese. A sok közül élesebb körvonalaikkal kiválnak: Bélteky Mátyás, a maradi magyar nemes typusa, a ki tétlenül, dőzsölve, hatalmaskodva, pörösködve költi vagyonát, büszke vad-magyar, ki azért a hazának semmit se használ és se magát, se családját nem teszi

¹ *Az első magyar társadalmi regény.* (Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. III. k. 4. 1873.)

boldoggá; báró Regéczy, a könnyelmű s vagyonának nyakára hágó magyar mágnás typusa, de a vidám epicureismus, jószívűség és műveltség egyéni vonásaival; a ravasz, haszonleső, de e mellett jovialis prókátor, Leguli; a tudománynyal saturált s élheterlen vándor professor, Porubay; a mindig víg parasita, az elmés vándor poéta, Halkó (a *Régi pénzek* Vig Ferijének pendantja); a rangjára kevély, mindig komoly és feszes főispán-septemvir; a felvilágosult, okos, jó gazda, Rónapataký generál; a kényelemszerető, energiátlan Uzay; a pörösködő, régi nemes-ségére büszke Gyomay, ez az élő genealogia. Káray, noha főbb szereplő, elmosódott alak, ki mindig megjelenik a kellő időben, hogy az író reflexióit közölje velünk. Bélteky Gyula alakja szintén elmosódik, mint a nőalakoké is (tán a tűzrőlpattant Lénit kivéve). Nagyon ideálisak, nagyon szerelmesek, e mellett elég józanok, bár vannak köztük némi egyéni különbségek is.

A jellemek kis biographiákból, a sok apró megjegyzésből s a párbeszédéből eléggé kidomborodnak, kibontakoznak, csak hogy lassan, nehézkesen, nem markánsan. A concentratio itt is hiányzik. Egymással ügyesen tudja jellemeztetni alakjait, de legszívesebben maga beszél róluk, sőt helyettük is, így dialogjai kevéssé jellemzetesek. Példa erre Pista története (II. k. 30—56.), melyet maga a parasztlegény mond el, de az író szavai-val. Tudja azért jellemzetesen is beszéltetni alakjait, ha akarja, így Halkát, meg az öreg juhászt (II. k. 47.) s néha másokat is.

Lélekrajza sokszor gyenge, de viszont finom lélektani részletekkel is találkozunk a regényben. Milyen találó és bájos pl. Klárcsi és Vincze gyermekszerelmének rajza! Fáy tulajdonképen jó megfigyelő, csak hogy nem tudja lélektani megfigyeléseit mindig a kellő formába önteni, intensívebben, mintegy drámailag élénk tární. A lelki történeteknek legtöbbször csak a héját kapjuk. Az író mindent elmond szépen, meg is indokol, de legjobban szeret maga beszélni s így az események többnyire nem előttünk fejlődnek, bonyolódnak s a történetek magva rejtve marad. Szeretnénk magukkal alakjaival beszélni, meg-hittebb barátságot kötni velük, de nem tudunk, mert az író közénk s közéjük áll.

Előadásmódja kevéssé drámai, inkább elbeszélő, mint jelenetező, a mi bizonyos elvontság érzetét kelti. Dialogjai axiomatikusak s így nem természetesek, inkább okos mondások dialektikus váltakozásai.

Az egészben magyar alakokat és magyar életet látunk, de nem intensíven rajzolva, csak leírva, reflexiókon át. Általában bizonyos okoskodó szárazság, józanság jellemzi az egészet. Fáy intellektuális, nem képzelő lélek. Mindent az észen átszűrve akar érthetővé tenni, még az érzelmeket is. Ez okozza nála a reflexiók túltengését. Tömérdek reflexiót kapunk főleg a nevelésről, azután az okszerű gazdálkodásról, művészetéről, költé-

szetről, történelemről, arczképfestésről, alkalmi versekről, a cselédek megbízhatóságáról, a szónoklatról s száz más kérdéstről. Sokszor egész axióma-gyűjteményt ad lapokon keresztül, mely semmi kapcsolatban sincs a cselekvénnyel. Van köztük sok eredeti, igazán bölcs és finom lélekre valló, de ilyen tömegben csak az előadás szabad röptét akadályozó ballastok.

Fáy, a ki a német irodalmat jól ismerte, sok regény-mintát látott maga előtt s egyet-mást tanult is belőlük. Goethe *Die Wahlverwandtschaften*-jét s *Wilhelm Meister*-ét bizonyára olvasta. Nem hiába említjük épen ezt a két híres regényt. Feltűnő hasonlóságot találunk köztük s a *Bélteky ház* között. A *Wahlverwandtschaften* meséjén szintén bizonyos józanság vonul át, bizonyos gyakorlati szellem (birtok- és parkrendezés, templomrenoválás, a praktikus kapitány alakja stb.); nagyon sok benne a reflexió mindenféle kérdéstről s ebben is vannak a cselekvénnyel kapcsolatban alig lévő, önálló reflexió-sorozatok; a dialóg nem elég természetes, inkább sententiosus, a lélekrajz még egy kissé külsőleges, nem hat a szükségképiség erejével; az alakok némileg elvontak s még nem élnek intensiv, igazán reális életet. A *Wilhelm Meister*-ben is megvannak ezek a vonások. Itt még a rendkívül laza compositió tűnik fel s a sok biographikus részlet s hogy a végén is léptet fel új alakokat az író (a *Lehrjahre*-ban), kikkkel részletesen foglalkozik. Csak néhány egyező vonásra mutattunk rá, melyeket Goethe regényei s a *Bélteky ház* közt találtunk, az óriási különbségekre természetesen szükségtelen utalnunk. Az egyező vonások nem a tartalmat illetik, mint látjuk, hanem a módszert, melylyel az írók meséjükkel bánnak.

A *Bélteky ház* Széchenyi *Hitelének* eszmeébresztő hatása alatt keletkezett s ez sokat megmagyaráz. Ő is nevelni, tanítani akarta korát (regényét a második kiadásban »tanregény«-nek is nevezte). Míg Széchenyi a nagy haladás eszméit pendítette meg, Fáy a mindennapi élet különböző irányait vizsgálva, kis dolgokban, szerényebb körben akart útmutatónk, tanító-mesterünk lenni. A régi és új Magyarországot akarta szembeállítani egymással, a maradiakat és haladókat, mint későbbi nagy követője, Jókai a *Magyar nábobban* és *Kárpáthy Zoltánban*, csakhogy míg Jókai a művész szívével és képzeletével festi ragyogó képeit, a *Bélteky ház* egy kevésbé művész elme józan, kissé szürke alkotása, de korának elbeszélő műveihez mérten sok tekintetben megépő alkotása.

IV.

Kisfaludy Károly.

Az 1823-iki Aurora három novellát közölt: *Tollagi Jónás viszontagságait* »tulajdon leveleiből« Szalay Benjamintól, a *Barátság és szerelem* címűt Kisfaludy Károlytól s *A vérpohárt* B. K.-tól. Mind a hármát Kisfaludy írta, de ezt csak a beavattottak tudták eleinte. Az ismeretlen nevű Szalay Benjamin egyszerre meghódította a közönséget Tollagijával s a sikeren felbuzdulva, a következő Aurorák számára is írt az elsőhöz hasonló víg novellákat. Míg Kisfaludytól csak két komoly novellát találunk az Aurorában (*A viszontlátás*. 1824. *Tihamér*. 1825.), addig a szorgalmas Szalay Benjamin a következő víg darabokkal szerepel: *Súlyosdi Simon, Mit csinál a gólya?* »anekdota« (1824), *Sok baj semmiért, Andor és Juczi* (1825), *Bajjal ment, vígan jött, A fejér köpenyeg* (1826), *Tollagi Jónás, mint házas* »tulajdon leveleiből« (1827). *Hős Fercsije* a Muzá-ionban (1829) jelent meg.

Érdekes, hogy még évek mulva sem tudta mindenki, hogy Szalay nem más, mint Kisfaludy és a Tudományos Gyűjtemény kritikusa (Fenyéry) 1827-ben (I. 87.) ujdonságként említi ezt az olvasóknak, mert a dolog »sokak előtt nem titok«, de vannak, a kik nem tudják s akadt egy »jámbor«, ki az első Tollagit¹ magáénak mondta és pseudo-kéziratát mutogatta is.

A víg novellában, mint láttuk, Fáy megelőzte Kisfaludyt *A különös testamentommal* s *Az elkésésekkel*, melyet Kisfaludy kéziratban olvasott. Kétségtelen, hogy Fáy példája hatott rá s tán épen tőle kapott kedvet ilyenek írására, de volt előtte példa elég a német irodalomban, sőt a magyarban is pl. Holovszky Imre: *Lelemények* cz. kötete (1808), mely nyolcz víg elbeszélés fordítását tartalmazza. Tehetsége, melylyel a vígjáték terén már oly nagy sikereket aratott, mindenesetre szintén inkább víg történetek írására ösztönözte, de a szerkesztői szükség is. Az Aurorának szüksége volt jó és mulattató novel-lákra s ilyeneket eleinte nem várhatott másoktól.

Ha víg novelláinak meséit nézzük, elég soványaknak és kezdetlegeseznek látszanak. Egy tapasztalatlan falusi ifjú Pestre kerül s itt különböző kalandokba keveredik, apró bal-esetek érik, szerelmes lesz és megházasodik. Mint házas ember féltékeny a feleségére, de egy csomó »viszontagság« után meg-

¹ Első kidolgozásának töredéke *Tollági Domokos története* címet visel. (K. K. minden munkái. 1893. V. 402.) Az első Tollagi német fordításban is megjelent *Jonas Lämmle's Abenteuer* címen 1827-ben Kassán. Lépfalvy itt Klebmüller, Kamati: Kämper, Cséli: Zieler. Elég jó fordítás. — Harmadik részéből (*Tollagi mint atya*) csak kis töredék maradt.

győződik ártatlanságáról (*Tollagi*). Kétesyt a szerelem gyógyítja képzelte betegségéből s életuntságából (*Barátság és szerelem*). Egy kövér, mihaszna agglegény házasodni akar, de lomha, késedelmes természete miatt mindig elkésik (*Súlyosdi Simon*). Lajos beleszeret egy ismeretlen szépbe, kit végre viszontlát, mint neki szánt feleséget (*Sok baj semmiért*). Pöröndy Tamás, a csunya, de becsületes agglegény, egy szerelmi csalódás és sok kalamitás után elvesz egy fiatal özvegyet (*Bajjal ment, vígan jött*). Csöngedy Benczét, a szintén házasodni akaró agglegényt, féltékenysége juttatja komikus helyzetekbe (*A fejér köpenyeg*). A falu tornyán fennakad egy meglőtt gólya s ez nagy gondot okoz a falubelieknek (*Mit csinál a gólya?*). Inventionja, mint látjuk, nem valami nagy és gyakran ismétli magát. Sokkal találegényebb, mint gyakorlott vígjátékíró, a komikus helyzetek kigondolásában, melyekbe hőseit sodorja. Novellái tulajdonképen ilyen vígjátéki jelenetek laza sorozatai s így nem is kerek compositiojukkal, hanem épen ezekkel a komikumtól duzzadó, igazán mulatságos eseteikkel hatottak. Hogyne mulattak volna az akkori naiv olvasók Tollagin, kit a színházban megfűtyölhetnek, ki a kövér társalkodónővel diskurálva lefordul a padról, kit bérelt lova a halottas kocsi mellé hurczol, kivel pöhölylyel telt pisztolylyal duellálnak, a ki feleségére lesve, méltó büntetésként a farkasverembe poty-tyan, vagy a kövér Súlyosdin, a mint hátán szétreccsen a »familia-mente«, vagy Kétesynek és Pöröndynek fogadóbeli kalamitásain, vagy a jó falusiak kaczagtató gólyavadászatán.

Szintén a vígjátékíróra vall a komikus alakok ügyes szerepeltetése és jellemzése. Legjobb köztük Tollagi, ez a »nehéz, pedáns, mezei truncus«, ki nagyon csodálkozik azon, hogy noha tömérdek classicust tud könyv nélkül s minden tárgyra kész egy sententiát mondani, mégis mindenütt »megütközik«. Tulajdonképen nem is ostoba, csak pedáns, iskolás philosophiával teletömött, becsületes és jószívű ficzkó, a ki rettentően tapasztalatlan, könnyen hívó s arra született, hogy minden kópé rászedje.

Nevetséges kalamitásainak történetét maga beszéli el barátjának levelekben rettentő komolyan. Épen ez a komolysága teszi ellenállhatatlanul komikussá. — Súlyosdi a Pató Pál-féle magyar nemesek typusa. »Biographiája ezer olyannak képít festi, ki, bár több lármával, szinte annyit cselekszik.« Súlyosdi egyebet nem igen cselekszik, mint hogy pipázik és hízik. Néhanéha megmozdul a »mester« nógatására, de belátván, hogy a mozgás és cselekvés kényelmetlen, hihetetlen phlegmával visszatér karosszékébe s többé semmivel sem törődik. A maradi és tétlen magyar nemes kitűnő caricaturája. Ezt már akkor is észrevették. Thaisz András szerint (*Tudományos Gyűjt.* 1823. XI. 106.) Szalay Benjamin »Súlyosdi Simonja nemcsak

mulattató tréfa, hanem komoly satira is. — Sikerült alak a hypochonder és életunt Kétesy is naiv sentimentalismusával, érzékenykedő panaszaival, kit a szerelem egyszerre gyógyít minden képzelt nyavalyából, úgy hogy »komor eszméletekkel telt« naplóját boldogan dobja tűzre. — Pöröndy, a házasodni akaró agglegény, szöglelességével, latin sentenciáival szintén jó komikus figura, épen úgy, mint a parasztleányok körül settenkedő Csöngedy, kit ifjúkori bűneiért méltán büntet az író féltékenységgel.

E főalakok körül egész sereg mellékalak sűrög-forog: a furfangos Lépfalvy s öccse, a jókedvű kadét (bátyjának második kiadása); a papucs alatt nyögő Kamati s erélyes élete párja; Tollagi apja, a »gravitással« fellépő nótárius; a rémesen hegedülő s még rémesebb verseket gyártó mester, Súlyosdi totumfac-ja; Krisztina, ez a typpikus aggszűz; a hivatalos stílusban beszélő Halkandy; Illyés, a dörmögő vén inas; a könnyelmű és elmés Perjes; a kedves öreg úr (*Sok baj semmiért*); a pöffeszkedő író, Rengházy (kiben alighanem Szemere Pált figurázza ki); Csöngedy szintén féltékeny inasa stb. Egész serege a mulatságos figuráknak, kiknek kis szerepük van ezekben a novella-vígjátékokban, de azért mindegyikük kelt egy mosolyt. Nőalakjai sablonosak és jelentéktelenek.

Mélyebb lélekrajzot természetesen hiába keresnénk Kisfaludynál. Személyeinek egyes tetteit is elfelejti indokolni, elfogadhatókká tenni. Tollagi és Róza, vagy a *Sok baj semmiért* hőse és Máli alig ismerik egymást s mégis egymásba szeretnek; a rút Pöröndyt egyszerre megszereti a fiatal özvegy, de ki törődnek ilyenekkel, mikor az író olyan kedvesen tud mulattatni.

Novelláiban igazi jókedv és lelki derű uralkodik. Fáy humora mélyebb, Kisfaludyé felszínesebb és sokszor nem is igazi humor. Csak odaállítja elének a komikus helyzeteket és alakokat, de nem színezi subjectiv módon a saját megjegyzéseivel, az igazi humorista derült felsőbbségével. Igazán humoros előadást csak *Súlyosdi Simonjában*, *A fejér köpenyegben* s a *Bajjal ment, vígan jöttben* találunk, legfőképen az elsőben, mely ebből a szempontból a legértékesebb. A többiben a komikum uralkodik, még pedig a helyzetkomikum, ez azonban egészséges és mindig mulattató.

Feltűnő és jellemző novelláiban a sok reflexió is, melyeket többnyire személyeinek szájába ad. Sokszor elég eredetiek, humorosak és ötletesek, de általában könnyen odavetettek s csak a dolgok felszínét érintik. *Tollagi*ban feltűnően sok van ilyen. A naiv és ügyetlen hős gyakran bölcselkedik ekképen: »az ember nem tud mindent, a mit akar, s ha tud is, nem úgy s nem akkor, mikor kell«; »az ember sokszor örül, mikor tán épen semmi oka sincs«; »sokat látni jó az embernek, de min-

dent látni mégis bajos« stb. Az író művészi célzattal, jellemzetesen mondat ilyen lapos és iskolás közhelyeket Tollagival, kitől mélyebb filosofiát nem is várhatunk. A két *Tollagi*ban majdnem kétszer annyi a reflexió, mint a többiben összevéve. Ugyanitt a sok latin szót is szándékosan keveri a latinos műveltségű Tollagi leveleibe.

A novellák stílusában alig van feszesség. Könnyedén, természetesen folyik, de azért elég neologismust sodor magával szavakban és szólásokban egyaránt (bájerő, külszín, nyughely, vizionérzet, — a tisztább lélek ömledő sugárinál kéjelg, — lelke harczi lágy érzetekre olvadozva stb.). A történeteket szereti alakjaival elmondadni, levélformában (a két *Tollagi*, *Sok baj semmiért*), a mi kedves közvetlenséget ad előadásának.

Sokszor emlegetjük, hogy Kisfaludy vígjátékaiban és novelláiban igazi magyar alakokat és életet rajzol. Ez csak részben igaz. Magyar milieu vígjátékai közül csak *A kérőkben*, *A pártütőkben*, *Csalódásokban*, *Mátyás deákban* s a *Hűség próbájában* van (tehát ötben tizennégy közül!). Novelláiban ugyanezt látjuk. A *Tollagi* második részében a falusi életet vázolja egy-két vonással (huszár elszállásolás; lakodalom egy kitűnő kántorverssel; nótáriusi hivatal stb.). *Súlyosdi Simon*ban maga a főalak igazán magyar; a *Bajjal ment, vígan jöttben* a falusi lakodalom, a csárda, a vendégszerető úr, ki a fogadóból fog magának vendéget, ad némi magyar színezetet a történetnek, *A fejér köpenyegben* a falusi élet egy-két vonása és Csöngedy, az eladósodott, gazdaságával nem törődő földesúr, magyar s a *Mit csinál a gólya?* komikus falusi népe. Mindössze ennyi magyar milieu-rajzot találunk bennük, a *Tollagi* első részében semmit, a *Barátság és szerelemben* s a *Sok baj semmiértben* egy-két célzáson kívül a magyar viszonyokra, szintén semmit, történhetnének akárhol másutt s nem Magyarországon. Fáy e tekintetben fölötte áll Kisfaludynak, novellái sokkal magyarabbak.

Vígjátékai és vígjátékai között sok hasonlóságot találunk. A főbb analog vonások a következők: az igazi humor kevés s inkább a helyzetkomikum uralkodik bennök; dialogjuk ötletes, eleven; egyes alakoknak tipikus szójárásaik vannak pl. »et sic porro« (Perföldy), »eszem a szívét« (Mokány), »mennydörgő rázta« (Baltafy) — »hm, hm« (Sírház a *Barátság és Szerelemben*), »előbbi uram a hadnagy« (Jakab a *Bajjal ment, vígan jöttben*), »pedig« (Lázár *A fejér köpenyegben*); a szójátékok gyengék s kissé közönségesek; sok a reflexió, sententiosus párbeszéd bennük; a bonyodalom főrugói kezdetlegesek (félreértés, félreismerés); a nőalakokban kevés az egyéni vonás.

Végül említjük meg *Andor és Juczi* s *Hős Fercsi* cz. kis elbeszéléseit, melyekben az ossianismust figurazza ki. Kölcsey

pompás jellemzése szerint az ossiani költemény »egy kis hősi történetecske lirai fordulatokkal, epedéssel, festő epithetionokkal, apróra metélt s egymás után szökdellő mondásokkal, félhomálylyal, fellengéssel s régiség színével a szokás szerént felékesítve« (Muzárium III. 1829. 131—4.). Kisfaludy két tré-fája ezeknek az ossiani költeményeket majmoló, dagályos verseknek és prózáknak stílusát paródiázza rendkívül mulattatóan, kaczagtató humorral.¹

Komoly novellát csak hármát írt Kisfaludy.² Mind a három történeti tárgyú. *A vérpohár* Róbert Károly, *A viszontlátás* Kálmán korában játszik. Igen gyengék, minden korrajz s minden valószínűség nélkül; élő alakokat, jellemzést hiába keresünk bennük. Még stílusuk is dagályos és erőltetett. Egyáltalában kevéssé emelkednek ki az akkor divatos prózában írt »regék« közül, melyekről később szólunk.

Annál meglepőbb, hogy Kisfaludy ezek után közvetlenül (1825) írta *Tihamér*-ját, mely hasonlíthatatlanul értékesebb minden korabeli történeti novellánál. A történeti adatokat gr. Teleki Józsefnek *Első Lajos nápolyi hadviselési cz.* kis tanulmányából vette (Aurora 1823). Tüzetesen összevetvén forrásával, 12 fontosabb egyezést találtam köztük. Elolvasta Fessler magyar történelmének idevonatkozó részeit is (Die Geschichte der Ungarn III. 1816.), honnan szintén merített néhány adatot.

A *Tihamér* valóságos kis regény, melyben hosszabb, bonyolultabb történetet mond el. A történet főmotivumai nem újak s nem vallanak valami nagy találékonyságra. A kiváló hős, ki szinte győzhetetlen, a gonosz ellenfél, ki vesztére tör (erre a szerepre az ismert történeti alakot, Verner zsoldosvezért használja fel), az elrablott s nemesen ellenálló leány stb. mind a romantika ismert alakjai. Sok apró epizód az egész, töredékesen összeillesztve, de nem egészen ügyetlenül s eléggé érdek-

¹ Az említett két Tollagi-töredéken kívül még két víg elbeszélés töredéke maradt ránk: *Egy pipának históriája*, melyből *Súlyosdiba* vett át egyes sorokat, tehát ez előtt készülhetett s az *Ordai ház cz.*, melyből több töredék maradt. Hosszabb elbeszélésnek indult s főleg alaphangjánál fogva lett volna érdekes, mert itt megszokott derült humora helyett sötétebb humorral fest.

² *Vallomások cz.* levelekben írt töredékében 1811 körül saját szerelmének történetét kezdte feldolgozni fiatalos érzélgéssel, de már bizonyos közvetlenséggel. *A hazatért* jelentéktelen töredék (címét a kiadó adta). *Az éjjeli menyegző* hasonló című verses elbeszélésének bővebb átdolgozása. Ifjúkori kísérlet néhány szép leírással. *Sándor és Gunda* egy török világ korabeli »rege«, mely ér annyit, mint a korabeli többi efféle elbeszélés. *Doboziról* is írt egy ilyent, mely még 1817 előtt készült. A tárgyat azután bátyja dolgozta fel regének (Aurora, 1822). Mindezek kéziratban maradtak s csak később jelentek meg. *Az Ordai házat* és *Vallomások*at kivéve a többit csak Bánóczi adta ki Kisfaludy minden munkáinak 1893-iki 7. kiadásában.

keltően bonyolítva. — A történeti háttér igen vázlatosan rajzolt, a történeti események a cselekvénynyel nincsenek szerves kapcsolatban, de mégis határozottabb korrajzi színezetet adnak az egésznek, mint más korabeli novelláknál látjuk. A viadalok, díjkiosztás rajzában, a lantosok szerepeltetésében szintén van bizonyos korfestés. Már kisebb leírásokat is találunk benne, a mi nagy ritkaság még ekkor.

Az előadás elég élénk, sok a jelenet, párbeszéd, közbeszött dal; Kisfaludyra jellemző száraz reflexió is elég van benne. Alakjai kevésbé jellemzetesek s ezért kevésbé érdekesek. Tihamér Róza mellett háttérbe szorul: vitéz, szerelmes és büszke magyar, semmi egyéb. Róza, kinek a Zách történettel kapcsolatba hozása történeti regényírói érzékre vall, érdekesebb alak, de nem egyéniség; ellenállása, szerelme sablonos. A marczona, kegyetlen Verner, ki olykor epedő szerelmes, szintén kevésbé egyéni, de mégis inkább az, mint Tihamér. A mellékalakokban mintha több volna az egyéni vonás: Stefanóban van bizonyos jellemző, nyers humor, Brigittában visszataszító gonoszság. Minetta már árnyalak, a többi pedig csak név. Lélekrajzról alig lehet szó. A befejezés elnagyolt, sablonos. Nyelve sokkal jobb, mint másik két történeti novellájáé, kevesebb benne a neologizmus és feszetség.

Bármennyi gyenge oldala van is ennek a novellának, sok a figyelemre méltó is, mint láttuk. Lehet, hogy már Walter Scott hatása alatt készült, de lehet, hogy a jobb német történeti elbeszélések voltak mintái.

Mindenesetre nagy érdeme Kisfaludynak, hogy Jósika előtt ő írta a legjobb történeti novellát. *Tihamér*-jénél értéke-sebbit 1836-ig nem találunk egész novellairodalmunkban. De sokkal nagyobb érdeme, hogy Aurorájával s a maga víg elbeszéléseivel megteremti a magyar novellairodalmat.

Fáy csak úttörő volt, de Kisfaludy a mester és sokáig utól nem ért mester a víg elbeszélés terén, a ki az utánzóknak egész tömegét csábította maga után.

DR. SZINNYEI FERENCZ.